

Asten Dijkstraat 50

Bouwhistorische verkenning

BAAC Rapport B-19.0147

Auteur:

Drs. ing. A.G.
Oldenmenger

CONCEPT d.d. 28 mei 2019

DEFINITIEF d.d.

ISSN: 1873-9350

Redactie: ir. R.J.W.M. Gruben
Historisch onderzoek: drs. J.M.J. Willems
Veldwerk: drs. ing. A.G. Oldenmenger
Fotografie: drs. ing. A.G. Oldenmenger
Teksten: drs. ing. A.G. Oldenmenger
Waardering: ir. R.J.W.M. Gruben
drs. ing. A.G. Oldenmenger
drs. L. van Hemert

Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever en/of BAAC bv.

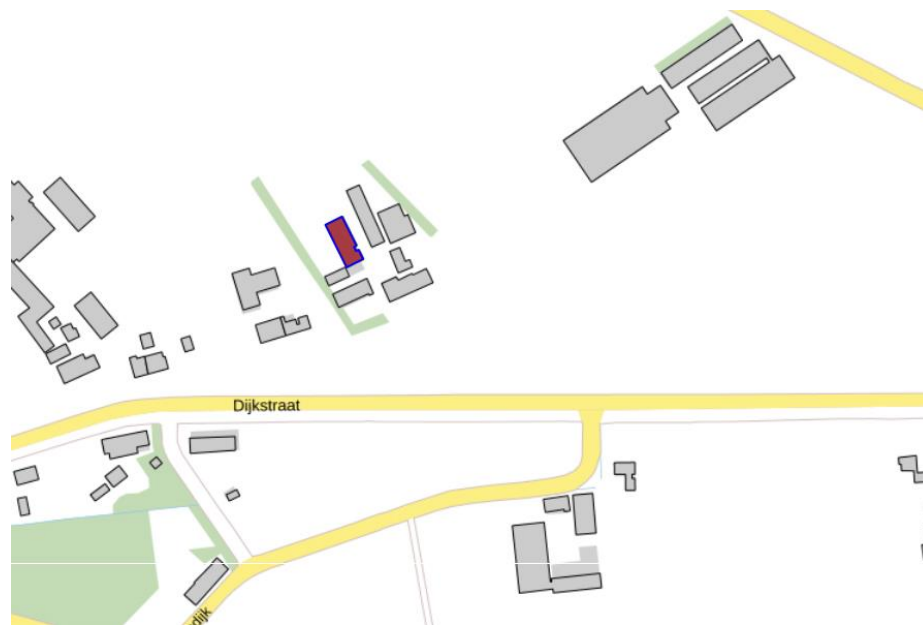
BAAC
Bureau voor archeologie en bouwhistorie

Graaf van Solmsweg 103,
5222 BS 's-Hertogenbosch
Tel.: (073) 61 36 219
E-mail: denbosch@baac.nl

1 Inleiding

1.1 Uitgangspunten

Het voornemen bestaat om de draagconstructie van een voormalige landbouwschuur bij Dijkstraat 50 te Asten, te verplaatsen naar een nabij gelegen erf. Het is daarom dat meer inzicht wordt gevraagd in de bouwgeschiedenis van deze schuur. Dat inzicht moet helpen om te bepalen of het gebouw monumentale waarden vertegenwoordigt. Het onderzoek heeft aanvang genomen met het raadplegen van het kadastraal archief. Daarop is een veldverkenning uitgevoerd waarbij de bestaande toestand fotografisch is vastgelegd. Historisch onderzoek is niet verricht. Over de ontwikkeling van de boerderij waartoe de voormalige landbouwschuur behoort, is het nodige bekend. Die kennis is vergaard en gepubliceerd door Heemkundekring De Vonder.¹ Hieruit blijkt dat het erf een (zeer) lange geschiedenis kent en in de middeleeuwen te boek stond onder de naam 'Houbraken' dat een kloosterontginning (abdij van Postel) zou zijn en later deel zou uitmaken een landbouwgehucht dat 'De Dijk' werd genoemd. Bij de hoeve zou een tiendschuur hebben gestaan.

Kaartje op basis van de Basisadministratie Gebouwen (BAG), met in rood de voormalige landbouwschuur. Vroeger lang de boerderij aan de straat, die in de loop van de twintigste eeuw naar het zuiden is verlegd.

De verkenning vond plaats op maandag 20 mei 2019. Er bestonden tijdens het veldwerk weinig beperkingen. Uiteraard kon niet door de betonvloer worden gekeken of er een oudere (historische) vloer aanwezig is. De broers Berkens die nu de boerderij bewonen, kennen de schuur nog uit hun jeugdijaren, en konden

¹ http://www.heemkundekringdevonder.nl/bs/bewoningsgeschiedenis/Dijk/Dijk_Noordzijde/Dijkstraat_50

de nodige informatie over het oorspronkelijke voorkomen ervan verstrekken. De schuur werd door hun vader gebouwd.

1.2 Bouwhistorisch onderzoek

Bouwhistorici analyseren de draagconstructies, de gevels én het interieur van historische gebouwen. Vormen, materialen en bouwtechnieken hebben veelal tijdsgebonden eigenschappen die door de bouwhistoricus worden herkend. Daardoor wordt het voor de bouwhistoricus mogelijk om inzicht te geven in de wijze waarop het pand werd gebouwd, en hoe het daarna door verbouwingen is getransformeerd in het gebouw zoals dat tegenwoordig is.

Het nut van het bestuderen van constructies, structuren en afwerkingen is primair het vergroten van kennis omtrent het bouwen in het verleden. Die kennis is in brede zin noodzakelijk om op verantwoorde wijze met gebouwd erfgoed in Nederland om te gaan. Daarbij valt niet alleen te denken aan restauraties, maar ook aan verbouwingen.

Het gebouw op de dag van de veldverkenning. Het aanzien wordt bepaald door een verbouwing die werd uitgevoerd in 1974.

De kennis over het historische bouwen stelt de bouwhistoricus ook in staat om bij objectgericht onderzoek uitspraken te doen ten aanzien van de monumentale waarde, van het object als geheel en van de onderdelen waaruit het is samengesteld. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* (2009) waarin als toetsingscriteria de mate van authenticiteit en zeldzaamheid zijn genoemd.

De door de bouwhistoricus vervaardigde rapportage met waardering en waardenstellingen kan gebruikt worden door architecten en planontwikkelaars ter inspiratie voor noodzakelijk geachte ontwikkelingen en door overheden en monumentencommissies om de rapporten en verbouwplannen te toetsen.

1.3 Monumentale waarde en monumentenbeleid

Het besef dat er door de overheid moet worden gestreefd naar het behoud van het gebouwde erfgoed met als doel deze objecten als nalatenschap van voorouders te behouden tegen sloop, is in de tweede helft van de negentiende eeuw ontstaan. Dit besef resulteerde in 1875 in het oprichten van de afdeling Kunsten en Wetenschappen bij het Departement van Binnenlandse zaken. Wetgeving met als doel bescherming te bieden aan het gebouwde erfgoed zou

nog lang op zich laten wachten. Na de Tweede Wereldoorlog kwam er de Tijdelijke Wet Monumentenzorg waarin stond dat onroerende zaken vermeld in de Voorlopige lijst der Nederlandse monumenten van geschiedenis en kunst (1908-1933), niet mochten worden gesloopt of veranderd zonder toestemming van de minister van onderwijs, kunsten en wetenschappen. De eerste 'echte' monumentenwet werd pas in 1961 van kracht. Daarin werd een definitie opgenomen voor een (beschermd) monument, namelijk: alle vóór ten minste vijftig jaar vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde. In 1965 waren 1784 rijksmonumenten geregistreerd.² Tegenwoordig (2017) zijn er in Nederland zo'n 63.000 rijksmonumenten.³ Aanwijzing van een pand als rijksmonument is tegenwoordig een zeldzaamheid.

Lange tijd lag de verantwoordelijkheid voor het aanwijzen van monumenten bij het Rijk. Dat veranderde in 1988 toen de monumentenzorg werd gedecentraliseerd. Veel gemeenten ontwikkelden een eigen erfgoedbeleid, wat vaak gepaard ging met de aanwijzing van gemeentelijke monumenten. Hoeveel gemeentelijke monumenten er in ons land zijn, is door verspreide registratie niet bekend. Volgens schattingen zijn er ongeveer 55.000 gemeentelijke monumenten.

Verplaatsing van een schuur in de jaren zestig te Lierop (De Boomen).

De term monument is voor gebouwd erfgoed nogal abstract in de zin dat zij zich moeilijk laat definiëren, anders dan zijnde een juridische status met bescherming tot doel. Het woord monument is een afgeleide van het Latijnse *monumentum*, dat gedenkteken betekent. In relatie tot het gebouwde kan dit vrij vertaald worden als een 'herinnering aan': een bouwwijze, architectuur, gebruik (cultuur) of historische gebeurtenis. Ook de term waarde heeft iets abstracts, omdat waarde (geen grootheid) vaak sterk persoonsgebonden is. Wat voor de één veel betekenis heeft, kan door een ander als rommel worden ervaren. In de context

² <http://erfgoedmonitor.nl/indicatoren/gebouwde-rijksmonumenten-aantal>.

³ <http://erfgoedmonitor.nl/indicatoren/gebouwde-rijksmonumenten-aantal>.

van gebouwd erfgoed wordt waarde gedefinieerd als term voor wat de samenleving als geheel belangrijk vindt, vaak met het oog op de eigen cultuur en identiteit.

De door BAAC opgestelde waardering is een zo objectief mogelijke waardering, uitsluitend gebaseerd op de gegevens die in deze rapportage zijn gepresenteerd. Objectiviteit wordt nagestreefd door de waardering niet alleen op te stellen, maar door drie bouwhistorici samen. Verder is het van belang te vermelden dat ter voorkoming van subjectiviteit aspecten als de bouwtechnische toestand, gebruikersbelangen, ontwerpoverwegingen en economische aspecten buiten beschouwing zijn gelaten. In het traject van ontwikkeling dienen de hier genoemde aspecten afgewogen te worden tegen de op bouwhistorische gronden opgestelde waardering in deze rapportage. Naarmate monumentale waarden hoger zijn, zal men met meer kracht van argument moeten kunnen verdedigen dat aantasten nodig en toelaatbaar is. Het kan dus zo zijn dat bouwtechnische omstandigheden, economische belangen of bijvoorbeeld duurzaamheid er toe leiden dat monumentaal hoog gewaardeerde onderdelen van het object verdwijnen. De beoordeling en afweging is te maken door de toetsende instanties.

1.4 De waarderingsmethodiek - leeswijzer

In de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* (2009) wordt ten aanzien van het bepalen van de monumentale waarde onderscheid gemaakt in drie gradaties, te weten; hoge monumentale waarde, positieve monumentale waarde en indifferente monumentale waarde. De begripsbepalingen in de richtlijnen laten echter veel onduidelijk. Vast staat dat bij alle drie de gradaties sprake is van monumentale waarde. Indifferente monumentale waarde dient namelijk te worden toegekend aan elementen die van relatief weinig belang zijn voor de structuur en/of de betekenis van het object. De richtlijnen laten geen ruimte om elementen aan te duiden die volstrekt van geen betekenis voor de structuur en/of het object zijn. BAAC hanteert derhalve een vierde gradatie; geen monumentale waarde. In deze categorie zullen in principe elementen worden geplaatst die - relatief - recent zijn aangebracht, met dien verstande dat daarop uitzonderingen denkbaar zijn (bijvoorbeeld restauratiewerk, reconstructiewerk of een duidelijk aantoonbare toegevoegde kwaliteit). Deze elementen zijn veel voorkomend. Het is ook mogelijk dat ze een aantasting zijn van de onderdelen met een hogere monumentale waarde.

Positieve monumentale waarde dient volgens de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* toegekend te worden aan elementen die van belang zijn voor de structuur en/of de betekenis van het object. Hoge monumentale waarde moet worden toegekend aan zaken die van cruciaal belang zijn voor de structuur of de betekenis van het object. Deze definities laten ruimte voor interpretatie doordat het onderscheid tussen 'van belang' en 'van cruciaal belang' niet is gegeven. BAAC geeft het verschil in definitie inhoud door positieve monumentale waarde als basiswaarde te beschouwen en hoge monumentale waarde toe te kennen wanneer sprake is van een bijzondere of uitzonderlijke situatie.

In het hoofdstuk 'waardering en waardenstelling' zal uitvoerig worden ingegaan op de definitie van de toetsingscriteria en de waardencategorieën om ervoor te zorgen dat eigenaren, planvormers en plantoetsers in onderling onderhoud de termen eenduidig hanteren. Tevens wordt een vertaalslag gegeven van de

vastgestelde monumentale waarden naar praktische handvaten met het oog op mogelijke ingrepen.

2 Bouwgeschiedenis

Wij gaan hier niet uitgebreid in op de lange voorgeschiedenis van het erf waarop de landbouwschuur staat. Voor deze verkenning volstaat het om te wijzen op de middeleeuwse oorsprong van het boerenerf. Historisch wordt de draad opgepakt in 1832. Uit dat jaar dateert een kadastrale kaart waarop de toenmalige boerderij is weergegeven. Het gaat om een gebouw op rechthoekige grondslag, met de lange zijde aan de straat gericht. In de nabijheid zijn verschillende van dit soort gebouwen getekend. Wat opvalt, is dat achter en om de boerderij geen bijgebouwen zijn getekend. Vermoedelijk is het gebouw dat direct ten westen van de boerderij staat, een bijbehorende schuur. Dit zou de vroegere tiendschuur zijn.

Op basis van uiterlijke kenmerken, wordt verondersteld dat de huidige boerderij omstreeks 1900 werd gebouwd op de plaats van de directe voorganger. Topografische kaarten van vóór de Tweede Wereldoorlog laten consequent een boerderij zonder bijgebouwen zien. Dat verandert direct na de oorlog. Op de topografische kaart uit 1953 zien we om de boerderij opeens een groot aantal bijgebouwen weergegeven. Daaronder ook de schuur die het onderwerp van deze verkenning is. In de Basisadministratie gebouwen (BAG) is als bouwjaar voor deze schuur 1947 opgetekend. Een bouwjaar in de BAG is niet altijd betrouwbaar, maar gelet op de informatie die uit de topografische kaarten kon worden verkregen én kenmerken van de constructie van het gebouw, kunnen we vrij zeker zijn dat de landbouwschuur kort na de Tweede Wereldoorlog werd opgericht.

Topografische kaartuitsneden. Rechts de kaart uit 1953, links de kaart die hieraan voorafging.

De schuur werd in 1974 verbouwd tot varkensstal. Vermoedelijk bestaan hiervan nog wel bouwtekeningen in het archief van Asten. Het verbouwjaar wordt genoemd op de site van de Heemkundekring en is vermoedelijk aan het bouwarchief ontleend. De verbouwing heeft vooral betrekking op exterieuraspecten. Aan de constructie wordt weinig veranderd. Wanneer in de

loop der tijd de varkens verdwijnen, worden in het gebouw paardenboxen geplaatst, nadat er een betonvloer wordt gestort.

Dijkstraat 50. De voormalige landbouwschuur staat linksachter de boerderij.

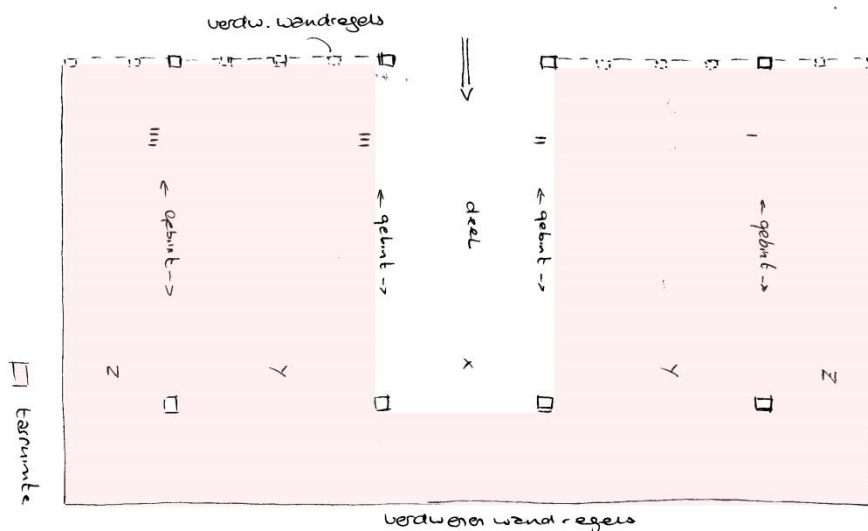
Karschop bij de boerderij. De landbouwschuur heeft soortgelijke wanden en dakkleding gehad. De bouwhistorische verkenning heeft aangetoond dat in deze streek net na de oorlog op deze traditionele wijze werd gebouwd. Normaliter wordt deze methode geassocieerd met eeuwen voorafgaande aan de twintigste.

3

Opzet en constructies

Het gebouw meet in grondvlak ongeveer 9,5 bij 17 meter. Er is sprake van een tweebeukige opzet. De hoofdbeuk heeft een breedte van ongeveer 7,5 meter, de zijbeuk circa één vierde daarvan. In het gebouw staan vier gemerkte gebinten opgesteld waardoor een indeling in vijf traveeën ontstaat. De middentravee meet ongeveer 3,5 meter en diende oorspronkelijk als deel. De boer kon hier met zijn met haver, rogge of gerst beladen kar naar binnen rijden. De beide flankerende traveeën meten beide ongeveer 4,5 meter. De traveeën aan de kopse gevels zijn met ruim 2 meter het smalst.

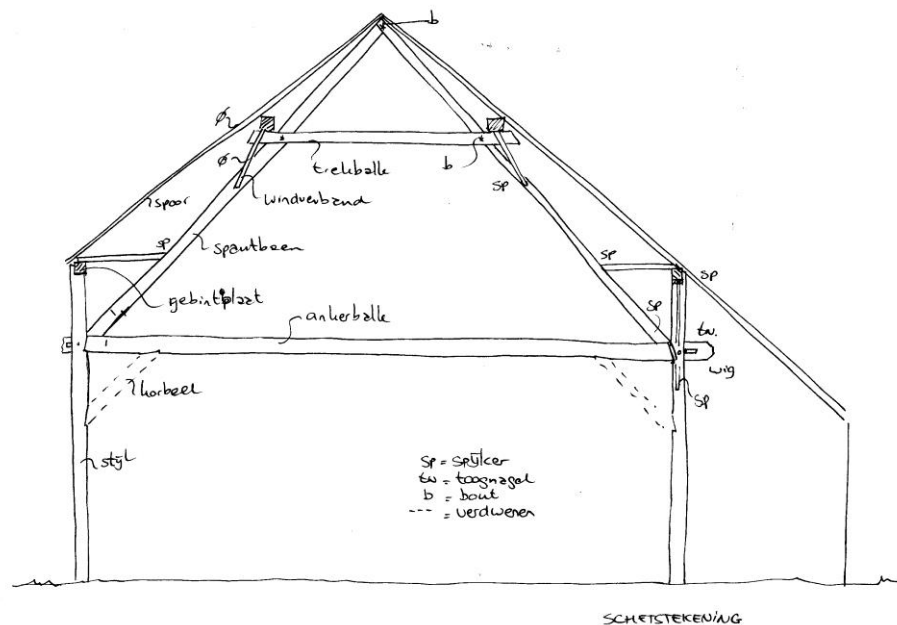
De gebinten zijn vanaf de straatzijde gemerkt I tot en met IIII. Het merken geeft aan dat de constructie niet op de locatie, maar in een timmermanswerkplaats zal zijn gemaakt. De regelmatige zaagsneden van het hout zijn hiervoor ook een aanwijzing.

Plattegrondschems op hoofdmaten met telmerken en reconstructie van verdwenen wandstijlen.

De gebinten zijn zogenoemde ankerbalkgebinten. De pennen van de balken steken door de kepen die in de gebintstijlen zijn aangebracht waarna de verbinding met wiggen door de pennen wordt gezekerd. Hier heeft men er voor gekozen om daarbij ook nog een toognagel in het hout te slaan. Daarmee is nog geen stabiele constructie verkregen. Korceels zijn noodzakelijk. Die korceels zijn bij de landbouwschuur gespijkerd op de gebintstijlen en de ankerbalk. Die manier van construeren is een belangrijke aanwijzing dat de constructie niet vooroorlogs is. In dat geval zouden daar namelijk ook met pen- en gatverbindingen zijn gewerkt. Vermoedelijk is mede voor het spijkeren gekozen omdat de krachten op de constructie beperkt waren (geen slietenzolder, geen dakpannen). Op een later moment permitteerde men het zich zelfs om de korceels aan één zijde van het gebouw te verwijderen. Dat zal pas zijn gedaan nadat in 1974 stenen gevels werden gemetseld.

Op de gebintstijlen rusten de gebintplaten. De stijlen zijn gelijpt. Door die lip is zijn spijkers in de gebintplaten geslagen. De windverbanden tussen gebinten en gebintplaten zijn gespijkerd. Het gaat hier om moderne draadnagels (wat een twintigste-eeuwse bouwtijd aanduidt). Op vrij regelmatige onderlinge afstand zijn aan de onderzijde van de gebintplaat aan de zijde van de toegang tot de schuur, zijn ingeslagen spijkers te zien. Deze spijkers markeren de plaats waar aanvankelijk wandstijlen hebben gestaan. De heren Berkvens konden zich die situatie nog goed herinneren. De stijlen vormde de basis voor het vlechtwerk waarmee de buitenschil van de landbouwschuur werd gemaakt. We zien dit nog op een oude foto's uit de jaren vijftig. Op één van die foto's is een fragment van de landbouwschuur te zien, op een ander een thans verdwenen karschop die ook dit soort wanden heeft gehad.

Schets van de gebintconstructie met duiding van de verbindingen.

Het hout waarmee de constructie is vervaardigd, is jong en wild eikenhout, dat naar verluidt afkomstig is uit een bos dat bij de boerderij hoorde. De lokale herkomst is aannemelijk te maken door de grote variatie aan houtdiameters (hier is overduidelijk geen sprake van handelshout).

De kaspanten zijn op de balken van de gebinten geplaatst. Het gaat hier om eenvoudige schaarspanten. De spantbenen zijn in de hok halfhouts met elkaar verbonden en gezekerd middels een enkele bout. Bouten zijn ook toegepast om de trekbalen aan de spantbenen te bevestigen. De trekbalen zijn ter plaatse een kwart ingekeept. Op de trekbalen rusten de gordingen die door middel van rondhouten korbeels op de spantbenen zijn afgeschoord. We zien hier overal gespijkerde verbindingen. De spanten zijn met blokkeels verbonden met de gebintplaten.

De kap van het gebouw heeft rondhouten sporen. Daaroverheen zijn de tengels aangebracht. Nu zijn hier asbest golfplaten gelegd. Oorspronkelijk was de kap

van riet, zoals onder andere blijkt uit oude foto's en zoals ook de karschop heeft gehad.

Overzichtsfoto met zicht op het gebint met merk I.

Constructieprincipes met links ook een kesp onder de gebintplaat te zien. Rechts gespijkerd rondhout van het windverband aansluitend op de stijl. De pen van de ankerbalk is opvallend lang.

Over de constructie kan worden opgemerkt dat deze in behoorlijk hoge mate van authenticiteit verkeert, wanneer we ten minste de wandstijlen niet tot de constructie rekenen. Deze wandstijlen, die tot het geraamte van de schuur behoorden, zijn namelijk allemaal verdwenen. De enige constructieonderdelen die zijn verdwenen, zijn de korbeels. Die mate van authenticiteit wekt vanwege de relatief geringe ouderdom van de schuur misschien nog niet zo veel indruk, feit is wel dat dit soort schuren in rap tempo verdwijnt. Het besluit om

asbestdaken op te ruimen, draagt hier ook aan bij (in plaats van investeren in een nieuw dak, is het vaak goedkoper om gebouwen te slopen).

Constructieprincipe van het ankerbalkgebint met gebintplaat en kapsant.

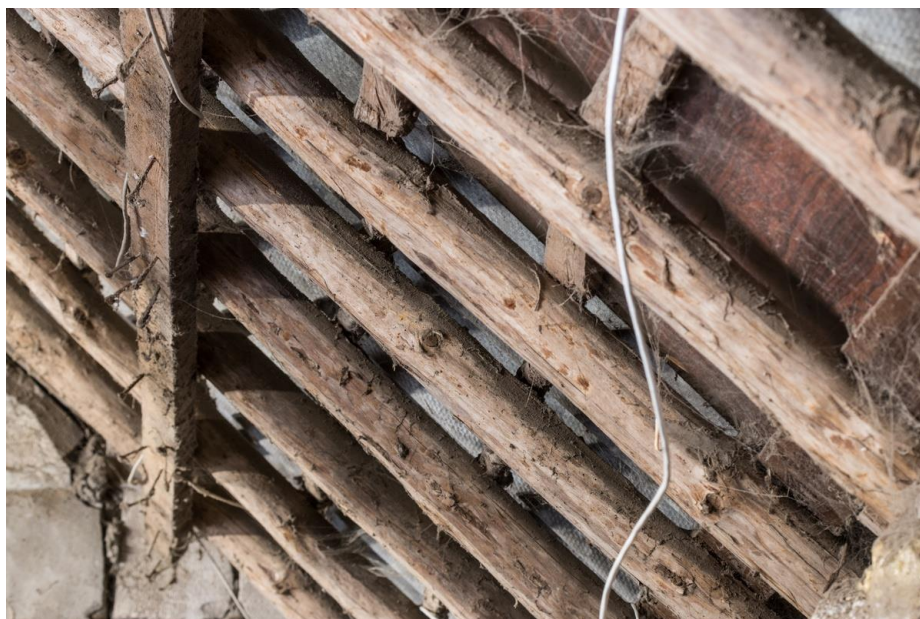
Aftekening van een verdwenen korbeel: spijkeren en borsten. Rechts het telmerk IIII.

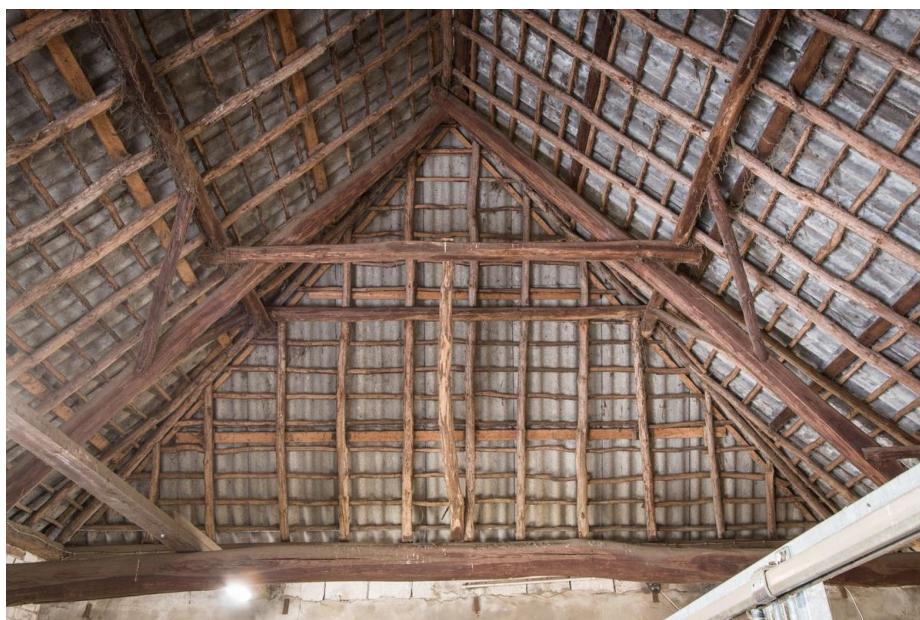
Constructieprincipe waarbij vooral goed te zien is dat het hout een onregelmatige dimensionering kent. Vermoedelijk zijn zowel de ankerbalk als het spantbeen zogenaamd wortelhout (onderste deel van de stam van de boom).

Ondermetselde gebintplaat met las en bij de tweede stootvoeg spijkers van een verdwenen wandstijl of windverband.

Sporen van rondhout en betegeling voor de thans verdwenen rieten kap.

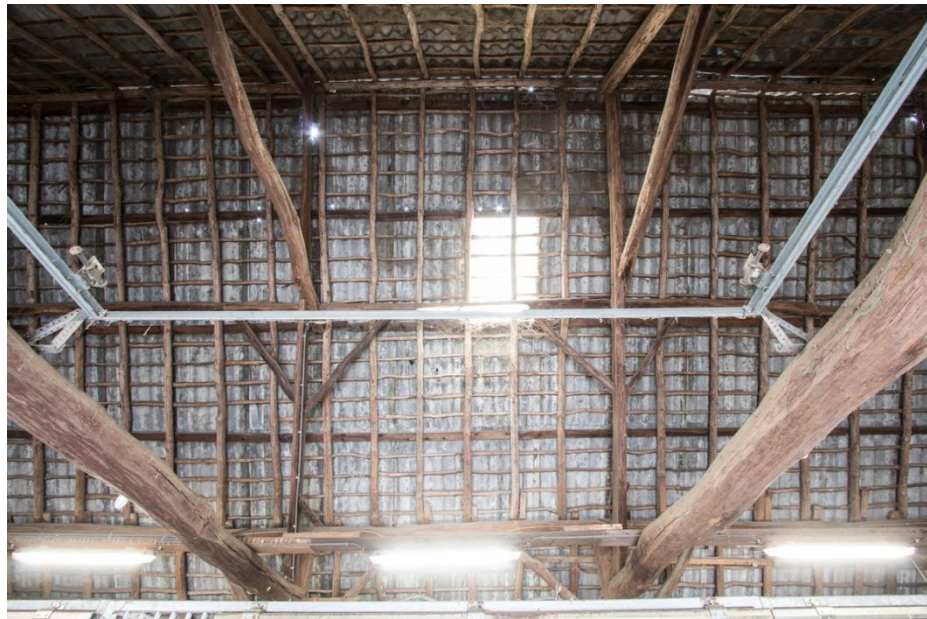
Eén van de kapsanten (hier het exemplaar gemerkt I).

Zeer regelmatige (machinale) zaagsnede op één van de spantbenen en de aansluiting met de ingekeepte trekbalk. De verbinding is gebout. Rechts is te zien dat de fliering is ingelaten in de trekbalk. Ook zien we een wig onder de fliering.

De aansluiting van de beide spantbenen in de nok. De verbinding is hier gebout. In de dakpunt lijkt sprake te zijn van een stukje vernieuwing in vurenhout. Mogelijk heeft hier oorspronkelijk een stiepel of iets dergelijks gezeten.

Overzicht op de rondhouten sporen, de tengels en de asbestplaten van het dak.

Sporen en tegels van het dakvlak.

4 Het exterieur

Bij eerste beschouwing van het exterieur van het gebouw, valt direct op dat de gevels niet bijzonder oud zijn. De gevels zijn opgetrokken in kalkzandsteen en machinaal gevormde bakstenen. Veel van het metselwerk dateert uit 1974, het jaar waarin de landbouwschuur werd verbouwd tot varkensstal. In de gevels zijn nog enkele staldeuren, stalramen, varkensdeuren en mestdeurtjes aanwezig. Het lijkt er op dat bij het optrekken van de lange achtergevel baksteen werd hergebruikt. Het gevelbeeld is gemêleerd en veel van de stenen hebben nog wat mortelresten een enkele is beroet. Ook deze stenen zijn overigens machinaal gevormd.

De lange voorgevel die in 1974 werd gemetseld, is later aan het oog onttrokken door uitbouw van de toenmalige varkensstal. De gevel uit 1974 heeft hier een staldeur geflankeerd door vrij onbeduidende ramen.

De broers Berkvens wisten te vertellen dat het gebouw oorspronkelijk wanden met vlechtwerk hebben gehad. Gelet op de veronderstelde bouwtijd van 1950 werd dat aanvankelijk door ons in twijfel getrokken omdat die methode van bouwen vooral met de negentiende eeuw en voorgaande eeuwen wordt geassocieerd. Oude foto's van de landbouwschuur en de karschop bevestigden echter dat het in 1947 opgetrokken gebouw inderdaad 'weke' wanden heeft gehad.

De verschijningsvorm van de voorgevel omstreeks 1905 en rond 1940.

Rechts de indeling van de voorgevel met deur en vensters. Links de latere uitbreiding die dit deel van de gevel uit 1974 aan het oog onttrekt.

Linker zijgevel (straatzijde) met latere aanbouw. De gevel is in 1974 opgetrokken in kalkzandsteen (en vervangt vlechtwerk), de latere uitbreiding is in baksteen gemetseld.

De achtergevel met gemêleerd metserswerk opgetrokken in 1974.

Varkensdeurtje onder een betonnen latei.

Kalkzandsteen in de rechter zijgevel.

6

Waardering

6.1 Waardendefinities

Om een proces van planvorming, plantoetsing en vergunningverlening soepel te laten verlopen, is het van belang dat alle betrokken partijen hetzelfde verstaan onder monumentale waarden en hun gradaties alsmede de door de bouwhistoricus gehanteerde toetsingscriteria. Dit hoofdstuk begint dan ook met het definiëren van de waarde-categorieën en de criteria authenticiteit en zeldzaamheid. De waardencategorieën en toetsingscriteria zijn voorgeschreven in de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* (RCE en SBN) zonder dat daarbij aangegeven wordt wat daar precies onder wordt verstaan.

In de inleiding van dit rapport is monumentale waarde in de context van gebouwd erfgoed omschreven als: een term waarmee objecten worden aangeduid die voor de samenleving als geheel belangrijk worden gevonden, vaak met het oog op de eigen cultuur en identiteit. Op academisch niveau ligt de nadruk van oudsher sterk op architectuur en vormgeving. Van vroeger uit worden vooral die gebouwen als monument aangewezen waarvan het exterieur duidelijke karakteristieken heeft van een bepaalde architectuurperiode. De laatste jaren komt er steeds meer aandacht voor historische constructies in, en de historische gebruiksfunctie van, gebouwen.

De bouwhistoricus heeft volgens de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* twee primaire toetsingscriteria tot zijn beschikking om onderscheid te maken in waardengradaties. Het betreft de mate van authenticiteit én de mate van zeldzaamheid. Het begrip authenticiteit is op zichzelf niet complex. Authenticiteit staat gelijk aan echtheid, 'zoals op het moment van ontstaan' en ongewijzigd. Men moet er hierbij wel voor waken dat de focus niet onevenredig op de eerste bouwphase wordt gelegd. Het is immers mogelijk dat een tweede, derde of zelfs vierde bouwphase ook monumentale waarde vertegenwoordigt. Een bepaalde ingreep kan bijvoorbeeld zeer karakteristiek zijn voor een bepaalde tijd. Als dat het geval is, dan spreekt men in bouwhistoriekringen van (bouw)historische gelaagdheid. Feitelijk kent men hierbij een zekere monumentale waarde toe aan één of meerdere bouwfasen waarbij authentieke relictten uit die fasen nog aanwezig zijn.

Het begrip zeldzaamheid kan bij bouwhistorisch en waardenstellend onderzoek niet absoluut worden bepaald. Daarvoor ontbreekt het aan kwantitatieve informatie. Daarnaast speelt parten dat niet altijd duidelijk is wat het referentiegebied precies is. Op plaatselijk niveau is een bouwkundig onderdeel eerder zeldzaam dan op provinciaal of zelfs landelijk niveau. Daarnaast kan de mate van zeldzaamheid vaak niet los worden gezien van de mate van authenticiteit. Immers een hogere mate van authenticiteit is per definitie zeldzamer.

Bij het opstellen van een waardenstelling schrijven de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* drie categorieën voor: hoge monumentale waarde, positieve monumentale waarde en indifferente monumentale waarde. De termen zijn goed toe te passen, wanneer men weet wat er onder wordt verstaan. Positief is feitelijk een bevestiging, een 'ja' antwoord. Positieve monumentale waarde wil dus niet veel anders zeggen dan dat er inderdaad sprake is van monumentale waarde. BAAC beschouwt positieve monumentale waarde als basiswaarde. De indicator hoog wordt toegepast om te verheffen. Er is niet zomaar sprake van monumentale waarde (positief), maar van iets bijzonders. De lastigste term in gebruik is de term indifferent wat letterlijk onverschillig betekent. In de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* worden indifferente monumentwaarden gedefinieerd als zaken die van relatief weinig belang zijn voor de structuur en/of de betekenis van het object (of gebied). Het lastige daaraan is de koppeling van indifferent en waarden, wat suggereert dat er wel sprake is van waarden, maar dat die niet in verhouding staan tot de positieve en eventueel hoge monumentale waarden. Het is om die reden dat BAAC in haar rapporten een vierde categorie hanteert, namelijk de categorie: geen monumentale waarde. Vaak gaat het hierbij om recente(re) afwerkingen, zoals vloerbedekkingen, behangsels, gipsplafonds en dergelijke.

Gesimplificeerd kan worden gesteld dat wanneer sprake is van een authentieke én zeldzame situatie, hoge monumentale waarde dient te worden toegekend. In geval een toestand authentiek is maar niet zeldzaam (of omgekeerd), is een positieve monumentale waarde op zijn plaats. Indifferente monumentale waarde ten slotte is de categorie waaronder zaken worden geschaard wanneer van een authentieke en zeldzame toestand in het geheel geen sprake is.

- Hoge monumentale waarde: van cruciaal belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of gebied (bijzonder of uitzonderlijk).

Voor onderdelen waaraan hoge monumentale waarde is toegekend, geldt dat het behoud daarvan een zeer zwaar wegende factor is bij de afweging van algemene belangen (de betekenis van het monument voor de samenleving) tegen de belangen van de eigenaar/ontwikkelaar. In principe is al bij de planvorming het behoud van deze onderdelen een gegeven/uitgangspunt. Aanpassingen zijn denkbaar wanneer de bestaande monumentale waarde wordt versterkt (bijvoorbeeld door herstel van details, terugbrengen van oorspronkelijke kleurstellingen, het verwijderen van waarde-verstorende elementen of eventueel reconstructie). Indien de waarde wordt aangetast, geldt dat ingrepen met zorg moeten worden uitgevoerd waarbij de historische architectuur van het gebouw maatgevend is. Aanpassing van elementen met hoge monumentale waarde kan gevolgen hebben voor de monumentale status van het gebouw.

- Positieve monumentale waarde: van belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of gebied, omwille van de (redelijk) hoge mate van authenticiteit en/of zeldzaamheid (basiswaarde).

Voor onderdelen waaraan positieve monumentale waarde is toegekend, geldt dat er bij het maken van verbouwingsplannen, vanuit bouwhistorisch oogpunt, gestreefd moet worden naar zoveel mogelijk behoud er van. Het monumentale belang van deze elementen dient zorgvuldig afgewogen te worden tegen de belangen van de eigenaar/ontwikkelaar. Aanpassingen van positief

gewaardeerde onderdelen zijn denkbaar wanneer het karakter en de monumentale waarde van het geheel blijven bestaan of eventueel worden versterkt. Substantiële aantasting van positief gewaardeerde onderdelen kan gevolgen hebben voor de monumentale status van het gebouw.

- Indifferente monumentale waarde: van relatief weinig belang voor de structuur en/of de betekenis van het object als gevolg van een aantasting van de mate van authenticiteit of de veelvoorkomendheid.

Vanuit bouwhistorisch oogpunt bestaan er geen zwaarwegende argumenten om het volledige behoud van indifferent gewaardeerde onderdelen na te streven. Wijzigingen behoren doorgaans tot de mogelijkheden, sloop in veel gevallen ook. Reconstructief herstel kan in sommige gevallen leiden tot opwaardering van indifferent gewaardeerde onderdelen.

- Geen monumentale waarde

Vanuit bouwhistorisch oogpunt bestaan er geen argumenten om het behoud van elementen zonder monumentale waarde na te streven. Wijzigingen of zelfs sloop behoren zonder voorbehoud omwille van bouwhistorie of de monumentale status tot de mogelijkheden en kan in het geval het verstorende elementen zijn, zelfs een positief effect hebben op de beleving van de monumentale waarde van het complex als geheel.

6.2 Waardering

6.2.1 Algemene historische waarde

In de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* wordt aangegeven dat voor de bepaling van de algemene historische waarde van een object inzicht moet worden verkregen in verbondenheid met maatschappelijke ontwikkelingen. Concreet wordt de bouwhistoricus gevraagd te toetsen of in het gebouw één of meerdere maatschappelijke ontwikkelingen tot uitdrukking komen, en zo ja, in welke mate en hoedanigheid. Dit is geen eenvoudige opgave, mede omdat concrete definities van de gehanteerde begrippen ontbreken. In deze rapportage worden alleen die begrippen gedefinieerd waarover binnen de kaders van het onderzoek uitspraken mogelijk zijn.

Onder *culturele ontwikkeling* wordt in dit kader verstaan de ontwikkeling van veronderstellingen, opvattingen, waarden, normen en de materiële uitdrukking daarvan door een samenleving of een groep daarbinnen. De ontwikkeling van menselijke activiteit op tastbare wijze tot uiting gebracht.

Bij eerste beschouwing maakt het gebouw weinig indruk. Pas wanneer kennis wordt genomen van de eerste verschijningsvorm van het gebouw, verandert dat geleidelijk. Vooral het gegeven dat deze landbouwschuur in 1947, een tijd waarin elders in het land geprefabriceerde landbouwschuren van Schokbeton werden opgericht, nog 'weke' wanden kreeg, spreekt tot de verbeelding. Waren die wanden nu nog aanwezig geweest, dan zou sprake zijn geweest van een bijzondere situatie. Door het metselen van gevels geeft het gebouw niet langer blijk van het voortbouwen op tradities net na de Tweede Wereldoorlog, in dit deel van het land.

Onder *sociaaleconomische ontwikkeling* wordt in deze rapportage gerekend de ontwikkeling die betrekking heeft op algemene welvaart/voortgang.

Het gebouw geeft, in oorspronkelijk voorkomen, vooral blijk aan de lokale economie, waarbij gebouwd werd met materialen die op het erf, bij de boerderij of de directe omgeving daarvan werden verkregen. Aan algemene welvaart is het niet te koppelen. Wel lijkt er sprake te zijn van enige voorspoed direct na de Tweede Wereldoorlog, doordat in relatief korte tijd een aantal bijgebouwen op het erf wordt opgetrokken.

Onder geestelijke ontwikkeling wordt in deze rapportage verstaan de ontwikkeling van het niet stoffelijke, in dit geval tot uiting gebracht in het materiële; het complex.

Hiervan is in het gebouw voor zover bekend geen sprake.

De geografische ontwikkeling kan worden gedefinieerd als de betekenis die het gebied heeft voor de door de mens gecreëerde leefomgeving; de wijze waarop het natuurlandschap in cultuurlandschap werd getransformeerd en aan ontwikkelingen in gebruik werd aangepast, zowel in materiële als immateriële zin.

Binnen de kaders van de verkenning is hierover onvoldoende informatie verzameld. Het erf van de boerderij gaat terug tot in de vijftiende eeuw, vermoedelijk zelfs tot de ontginning van dit gebied dat vroeger Houbraken werd genoemd en waaruit het buurtschap De Dijk voortgekomen lijkt te zijn.

Onder bestuurlijke ontwikkeling wordt verstaan de ontwikkeling van zeggenschap over een maatschappelijk afgebakend gebied.

Hiervan is op basis van bevindingen in deze rapportage, ten aanzien van de landbouwschuur, geen sprake.

Onder innovatieve waarde wordt verstaan de ontwikkeling van nieuwe ideeën en opvattingen, hier met betrekking tot maatschappelijk of op de markt gerichte of strategische vernieuwing.

Hiervan is in het geheel geen sprake. De transformatie van een schuur ten behoeve van landbouw tot varkensstal (veeteelt) omstreeks 1975 is niet van betekenis.

6.2.2 Ensemblewaarden en stedenbouwkundige waarden

In de richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek wordt aangegeven dat voor de bepaling van de ensemblewaarden en stedenbouwkundige waarden inzicht moet worden verkregen in de status van vijf te onderscheiden componenten, waarvan hieronder enkele worden gecombineerd.

- Belang van het complex als essentieel onderdeel van een groter geheel dat cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig van (inter)nationale betekenis is.

De voormalige landbouwschuur is niet gelegen binnen de grenzen van een beschermd dorpsgezicht. Dat wil overigens niet zeggen dat het gebied waar de schuur staat, niet van cultuurhistorische betekenis is. De schuur maakt deel uit van het buurtschap 'De Dijk' dat een lange geschiedenis kent en vermoedelijk teruggaat op een klooster-ontginningshoeve waaruit Dijkstraat 50 is voortgekomen. De schuur draagt bij aan het agrarische karakter dat het buurtschap van oudsher heeft.

- Belang van het complex wegens de situering, verbondenheid met de ontwikkeling/uitbreiding van een streek, stad of wijk.

Die verbondenheid is, zoals uit voorgaande mag blijken, vrij groot.

- Belang van het complex wegens de wijze van verkaveling / inrichting / voorzieningen.

Dat belang kon op basis van verzamelde gegevens niet worden bepaald.

- Het belang van het complex wegens de hoge kwaliteit van de bebouwing en de historisch-ruimtelijke relatie met groenvoorzieningen.

Dat belang kon op basis van verzamelde gegevens niet worden bepaald.

6.2.3 Architectonische waarden

In de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* wordt aangegeven dat voor de bepaling van de architectonische waarden inzicht moet worden verkregen in de status van vijf te onderscheiden componenten, waarvan er hieronder enkele worden gecombineerd.

- Belang van het complex voor de geschiedenis van de architectuur en het oeuvre van de architect(en).

Aan de bouw van de landbouwschuur is geen architect te pas gekomen. Wellicht is de transformatie tot varkensstal wel door een bouwkundige of architect op papier gesteld. Dat dit een architect van naam is geweest, valt wel uit te sluiten. Binnen de geschiedenis van de architectuur is het pand, in huidige toestand, van geen betekenis. Had de schuur de oorspronkelijke wanden nog gehad, dan werd waarschijnlijk een ander oordeel geveld.

- Belang vanwege de hoogwaardige esthetische kwaliteit van het ontwerp en de ornamentiek.

De esthetische kwaliteit van het exterieur is verre van hoogwaardig. De huidige gevels zijn van geen betekenis.

- Belang vanwege de interieurafwerking (in samenhang met het exterieur).

Hiervan is geen sprake.

6.2.4 Bouwhistorische waarden

In de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* wordt aangegeven dat voor de bepaling van de bouwhistorische waarden van het gebouw onderscheid wordt gemaakt in drie componenten. Concreet wordt de bouwhistoricus gevraagd te toetsen of het gebouw van belang is vanwege één of meerdere van deze componenten en hoe groot dit belang is, waarbij authenticiteit en zeldzaamheid de belangrijkste toetsingscriteria zijn.

- Het belang van het object voor de geschiedenis van de bouwtechniek.

De betekenis van de constructie is vooral te vinden in de traditionele opzet die, zo blijkt uit het gebouw, in deze regio na de oorlog 'gewoon' werd voortgezet.

- Het belang van het object vanwege de historische gelaagdheid.
Van historische gelaagdheid is sprake wanneer er in verschillende fasen toevoegingen zijn gedaan die op grond van hun mate van kwaliteit betekenis voor huidige en toekomstige generaties hebben. Voor de veranderingen die zijn doorgevoerd, geldt dat niet.

6.2.5 Waarden vanuit de gebruikshistorie

In de *richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek* wordt aangegeven dat voor de bepaling van de waarden vanuit de gebruikshistorie van het gebouw onderscheid wordt gemaakt in drie componenten. Concreet wordt de bouwhistoricus gevraagd te toetsen of het gebouw van belang is vanwege één of meerdere van deze componenten en hoe groot dit belang is, waarbij authenticiteit en zeldzaamheid de belangrijkste toetsingscriteria zijn.

- Het belang vanwege de ordening, samenhang of inrichting van gebouwen of ruimten, passend bij een historische functie, gebruik of productie in het object/complex.

De traveeindeling met verschil in traveemaat én de karinrit in het midden zijn typisch voor dit soort landbouwschuren waarvan er, volgens de familie Berkvens verschillende hebben gestaan in de directe omgeving (veel daarvan zouden inmiddels zijn gesloopt).

6.3 Waardestellingen

Hoge monumentale waarde

1. Er wordt op basis van de bevindingen in deze rapportage geen hoge monumentale waarde toegekend aan het gebouw of onderdelen daarvan. Had het gebouw nog beschikt over de oorspronkelijke 'weke' wanden, dan zou het als geheel zeker in aanmerking komen voor hoge monumentale waarde als betrekkelijk laat voorbeeld van een bouwtraditie die tot in de middeleeuwen is terug te voeren (en waarmee het gebouw dus sterk in traditie geworteld is). In de huidige toestand is van een authentieke en zeldzame situatie (wederom van het gebouw als geheel) geen sprake.

Positieve monumentale waarde

2. Op basis van de bevindingen in deze rapportage kan positieve monumentale waarde worden toegekend aan de draagconstructie van gebinten, gebintplaten, kapsanten en het dak (sporen en tegels) op grond van de vrij hoge mate van authenticiteit. Lastig is om de mate van zeldzaamheid te bepalen. Deze lijkt op dit moment nog niet bijzonder groot, maar neemt wel in rap tempo toe. Veel van dit soort agrarische bijgebouwen verdwijnen omdat ze geen functie meer hebben en/of omdat onderhoudskosten het economische belang van dit soort gebouwen overstijgt. De verwachting is dat het saneren van asbestdaken zal leiden tot de volledige sloop van dit soort bijgebouwen. Op dit moment kan op basis van de mate van zeldzaamheid van dit soort constructies nog niet volmondig positieve monumentale waarde worden toegekend.

Indifferente monumentale waarde

3. Op basis van de bevindingen in deze rapportage wordt indifferente monumentale waarde toegekend aan de lange gevels die in 1974 werden opgetrokken ter vervanging van de weke wanden die het gebouw oorspronkelijk heeft gehad. Deze gevels hebben, in tegen stelling tot de korte gevels) uit die tijd nog enkele elementen die duiding geven aan de functietransformatie. Te denken valt aan staldeuren en mestdeurtjes.

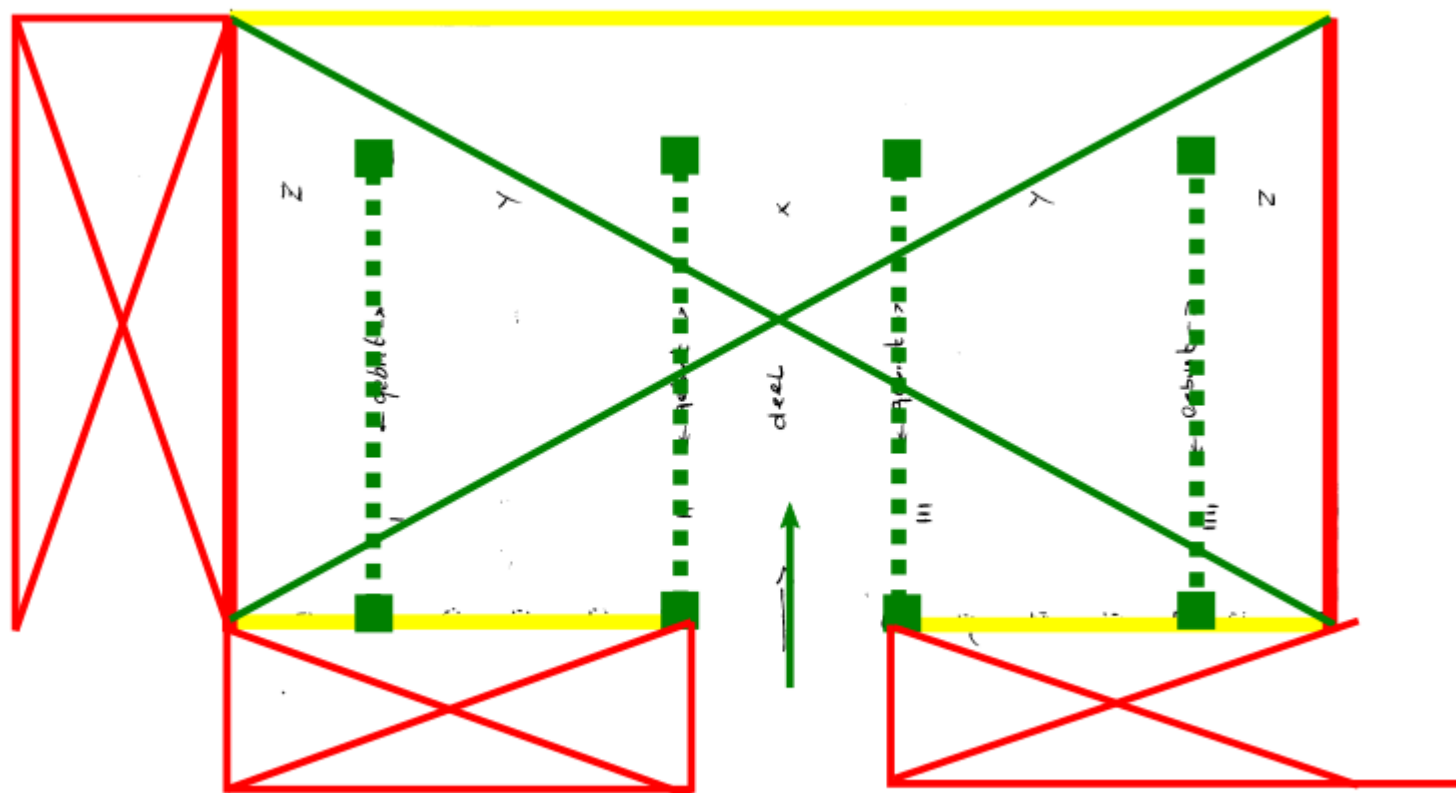
Geen monumentale waarde

4. Op basis van de bevindingen in deze rapportage wordt geen monumentale waarde toegekend de korte gevels van het gebouw omdat deze iedere associatie met het historische gebruik van het gebouw ontberen.

5. Op basis van de bevindingen in deze rapportage wordt geen monumentale waarde toegekend aan de huidige betonvloer die iedere associatie met het historische gebruik van het gebouw ontberen. Oorspronkelijk heeft de schuur naar verluidt een zandvloer gehad.

6. Op basis van de bevindingen in deze rapportage wordt geen monumentale waarde toegekend de asbestgolfplaten, hoewel ook hier kan worden opgemerkt dat de zeldzaamheid dat dit soort platen (veel gebruikt op het platteland in de tweede helft van de twintigste eeuw) naar verwachting enorm zal toenemen in de komende tien jaar vanwege saneringsplicht.

7. Op basis van de bevindingen in deze rapportage wordt geen monumentale waarde toegekend de paardenboxen die van recente(re) datum zijn en geen zeldzaamheid vertegenwoordigen.

Waarderingskaart. De pijl markeert de positief te waarderen entree (plaats).

	Hoge monumentale waarde
	Positieve monumentale waarde
	Indifferente monumentale waarde
	Geen monumentale waarde
	Nader te bepalen
	Balklaag of kapconstructie
	Interieurelement

Nawoord

Het mag niet verwonderlijk zijn dat aan authentieke onderdelen van een geregistreerd monument door ons monumentale waarde wordt toegekend. De richtlijnen voor bouwhistorisch onderzoek schrijven dit ook voor. Het zijn vooral deze onderdelen die uiting geven aan de betekenis van het gebouw (vaak een historische functie of een bouwkundige referentie aan de tijd waarin het gebouw tot stand kwam). Voor ontwikkelende partijen wil dit zeggen dat met deze onderdelen in de fase van planvorming rekening moet worden gehouden. Idealiter worden plannen gemaakt waarbij al deze gewaardeerde onderdelen in kunnen worden geïntegreerd. Formeel dient dat zelfs het uitgangspunt te zijn op het moment dat het potlood voor het eerst het papier raakt. In de praktijk blijkt behoud van alle gewaardeerde onderdelen vrijwel nooit mogelijk. Zelfs bij restauraties ontkomt men er doorgaans niet aan om monumentale waarden aan te tasten. Het is dan ook goed om hier te benadrukken dat de waardenstellende partij (BAAC in dit geval) bij het toekennen van waarden en het voorschrijven van het behoud daarvan op bouwhistorische gronden, geen enkele rekenschap hoeft te houden met andere aspecten van herbestemming. Te noemen zijn hier de bouwtechnische staat van het gebouw, bouwfysische aspecten (denk aan isolatie), toegankelijkheid, veiligheid, specifieke eisen die gesteld worden aan de nieuwe bestemming (vaak een woonbestemming) én natuurlijk de commerciële kant van herontwikkeling.

De monumentale waarden hebben in de fase van planvorming en plantoetsing een zwaarwegend belang, wanneer ze worden afgezet tegen bovengenoemde belangen die inherent zijn aan herontwikkeling. Die ontwikkeling is vaak ook strikt noodzakelijk om het voortbestaan van het monument op de lange termijn te garanderen. Zo kan het voorkomen dat behoud van het monument alleen mogelijk is, door aantasting van monumentale waarden omdat anders leegstand, verval en uiteindelijk onafwendbare sloop het gevolg is. Daarvan zijn voorbeelden te over en hebben als resultaat dat alle monumentale waarden zijn verdwenen.

Het zwaarwegende monumentale belang dat in deze rapportage in beeld wordt gebracht, overvleugelt dus niet per definitie alle andere facetten die een rol spelen bij een herontwikkeling. Indien blijkt dat er frictie bestaat tussen de door ons vastgestelde monumentale waarde en de plannen en ambities van ontwikkelende partijen, dan zal door het bevoegd gezag getoetst moeten worden of het private belang van de ontwikkelende partij groter is dan het monumentale belang. Soms doet zich dan een vreemd fenomeen voor. Het monumentale belang is immers een 'algemeen' belang (we behouden immers voor toekomstige generaties omdat dat voor onze cultuur en geschiedenis van belang wordt geacht) maar herbestemming kan als een algemeen belang worden bestempeld wanneer voor huidige en komende generaties een betekenislaag (waarde) wordt toegevoegd, al dan niet in een groter stedenbouwkundig concept. Het is zaak dat de ontwikkelende partij een goed onderbouwd plan kan

voorleggen waarbij die belangen sterk naar voren komen. Toetsende instanties zullen zich in principe verzetten tegen ontwerpen waarin monumentale waarden aantast worden met als enig doel op de korte termijn winst te genereren. Een plan waarbij kwaliteit, een betekenislaag specifiek voor de huidige tijd en potentieel van betekenis voor toekomstige generaties, wordt toegevoegd zal doorgaans op medewerking kunnen rekenen. Daarbij is het goed om te beseffen dat oordelende instanties niet louter een toetsende taak hebben, maar ook mee zullen denken over de manier waarop gewenste ingrepen (en nieuwe kwaliteiten) het beste te verenigen zijn met de door ons vastgestelde monumentale waarde. Het monumentale belang zal bij hen altijd bovenaan staan.

Er zijn twee interessante kwesties die bij dit soort projecten altijd spelen. De eerste is de vraag of bij ingrepen moet worden gezocht naar oplossingen die qua architectuur als het ware naadloos aansluiten op het bestaande ontwerp, óf dat er meerwaarde zit in een eigentijdse kwalitatief hoogwaardige ingreep. Hiervoor is geen passend antwoord te geven en ook commissies zullen soms het een, soms het ander adviseren. Beide aanpakken kunnen in potentie een interessant en waardevolle uitkomst hebben. Beide dragen in zich dezelfde risico's: het resultaat is vaak sterk afhankelijk van details.

Op het eind komt het er toch eenvoudigweg op neer dat herontwikkeling van ieder monument een uitdaging zal zijn, tijd zal vergen en veel overleg zal vragen. Maar ook dat zo'n traject lonend zal zijn omdat de monumentale waarden en de sterke identiteit die daarmee samenhangt, zorgen voor sfeer en karakter die van nu van betekenis is en in de toekomst van betekenis zal zijn.

Over BAAC

- Het bedrijf

BAAC is een onafhankelijk onderzoeksbureau dat zich sinds de oprichting in 2000 bezig houdt met cultuurhistorie in de breedste zin van het woord. BAAC voert alle mogelijke facetten van archeologisch en bouwhistorisch onderzoek uit en beschikt over een groot aantal specialisten. Het bedrijf heeft ongeveer 80 werknemers in dienst, verdeeld over vestigingen in Deventer, 's-Hertogenbosch en Drongen (Vlaanderen). Bouwhistorie is van begin af aan één van de pijlers van het bedrijf. De afdeling bouwhistorie bestaat uit:

De afdeling bouwhistorie bestaat uit:

- ir. Rob Gruben (bouwhistorisch onderzoek, fotogrammetrie)
- drs. ing. Geert Oldenmenger (bouwhistorisch, architectuurhistorisch en cultuurhistorisch onderzoek)
- drs. Hans Willems (historisch onderzoek)

- De onderzoeker(s) en auteur(s)

Drs. ing. Geert Oldenmenger (1976) studeerde bouwkunde aan de Hogeschool Enschede, waarbij hij stages vervulde bij Van Wijnen bv en IAA architecten. Daarna volgde hij aan de toenmalige Katholieke Universiteit Nijmegen (Radboud Universiteit Nijmegen) de studie Kunstgeschiedenis en Archeologie, waarbinnen hij zich vooral specialiseerde op de geschiedenis van architectuur en stedenbouw. Gedurende deze opleiding vervulde hij bij de gemeente 's-Hertogenbosch, afdeling Bouwhistorie, Archeologie en Monumenten, een opleidingsplaats voor bouwhistorie. In twee jaar tijd werd een groot aantal panden in de Bossche binnenstad onderzocht en gedocumenteerd. In 2001 kreeg hij, aansluitend op deze opleiding, een baan aangeboden als bouwhistoricus bij BAAC. Daar werkte hij zich in korte tijd op tot senior bouwhistoricus. In 2008 studeerde hij als laatste doctorandus in de kunstgeschiedenis af met een scriptie waarin het leven en het werk van de negentiende-eeuwse, Zutphense stadsarchitect A.B.W. Langenberg centraal stond.